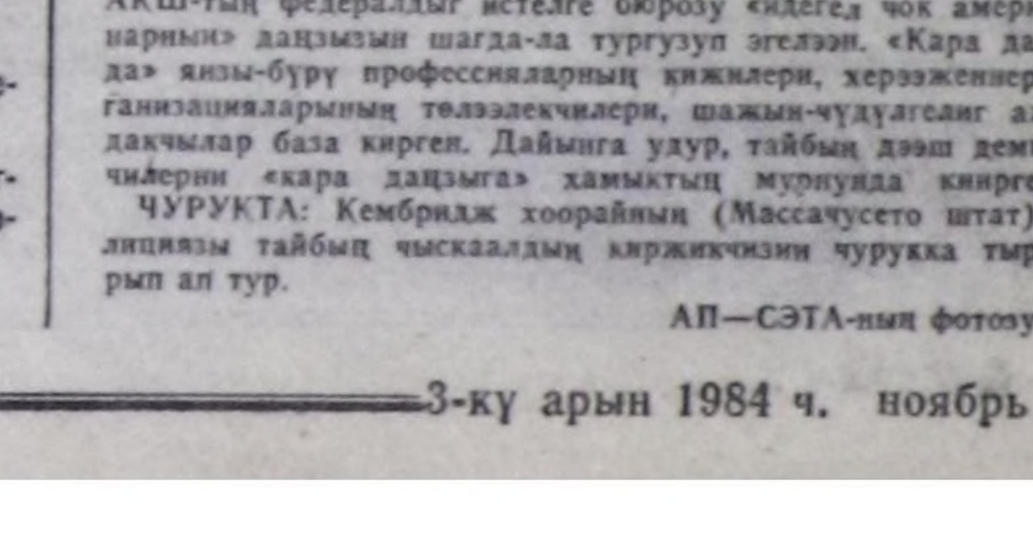

АЛЫГДЖЕРЖЕ ЧАГАА

(Уланчымы. Эгези № 260 «Шында»).

Удараанда ашактын демги уруу-биле кады хүрен шырай-лыг терең кара кирбиктерлиг, Самбуудан чүү-даа болза оң-ои беш хар хире анык көс-түр кирең, чингекке кара эр кирип келген, Самбуунун холун дымзыт түдүп мендээ. Самбуу-биле чагаала-тофаларны ийн эмчизин, тофаларны бичи кара тогузай-мак-сөөк улустан төртүтүп үнген мен дээр, ук төрде база бир шырак ачы деп саяат-кан Арых-ол ол болган.

«Оо, кич дээр бо, эки-де ужурамын да!», — өөрүктүп чүте деңизди, Арых-ол дээрге бузур-да тайга кыжы бол-чук. Тофалары куртула орук баштактарын, бирээни, эрес-омаан чүү дээр, ажалын-га өөрөгөн, кажарын, кий-дыг дээр!», — Сестиниң арык чүте деңизди боор деп, танышканын кичи хөөрө каапты.

Чөр чоруурунга, бажы, кат-кан Алексей Самбуу, Тофала-рийн, Алыгджер суруучке (сөөк суруучке эвес, чүтө ол-че) баштай боду чага бажыл, ол черин чоку-биле харла-ажыл турар кичи. Оң бир чагазында мындаг одурулар бар:

«Бо чагазын бижир ужурум чүү дээрге, бир талаада хой чылда өвө мал эмнеп келген, силерин ол Тофалары кур-тувче Хамсыра таавыруорук-чиратки эки билер, кажар кичи дээр мен силерге текеш кел деп даргалар сүмел тур-рар-дыр, ийн талаада, Алыгджерге черде барымза деп бот дугайты бодалым бар

болган чүтө», — мындаг бодалым эмчи ук чагазынга ажукаш бижирин, кичи барганда, сен көргөдө болганын, эвеш сой-гаар тартыпкан, Шында-ла Алексей Эзиринич дээрге То-жунун Хамсыра талаада ийн Иркүтск, Буртия чү-түчө арт, көс, оорга черлер-де шаандакыны бугу орук-тарын кымал-даа арык бил-лер кичи болган. Бичиниң ден-не айна өрөгөн эрес-данам ачы, тайгаараачал нийжи, көргөн часпазы-биле, билерин утказы-биле ирак чер чоруурунга биж кичи боорга алаз дегенни-даа чөптү бол-ган.

Бичан ийн эмчи ийн черин —Тожу биле Тофаларын-ийн малынч байдалын, ылаң-чык ийн эмчизин кичи тайга-сынга азалар кезин чораш-нын кичи эминерин, кал-жар шийип тайгааран кө-рүк, кечээ дургу, оң соон-ла-даа хүнерде сөткүл тал-дыр чуталашкан. Самбуу ми-каш, Арых-олду база ийн кы-рынга төрөң кичи деп бол-зур, бугу амдыралын ийн мал арылган чораш, оң көш, дургуна хол деген эр-түрөгөн.

Ужурашкан танышканы-ныс көчүтү эки боду, эш Арых-ол, оң башка мези чо-руум чогуу ийн барып болу-турду. Эзиринич харын оң-оңа бир, Хан-терел апар-ган, барык чыгыс уксадан үнген малдын төлү биче, азы-рычал, өзү көндүрүн шоол-луг эвес боор-дур. Бисте ийн ийн, силерде база ми-дыл байдал бар хире чорду, ол дугайын билдим — деп, Самбуу чутажы ханылар ор-ган.

О черк

Арых-ол ирак Тождун келген ийнүнү чугула ажал-херек зарылдап чору-рун-даа, ийн эмчизин кичи бо-лунун алаз дамаарылазны эки билер оргал.

— Иис, келсең, херээрерин эки билдим. Силерин ийнер бистинден иракта хей-дүр. Бистин олан хүлээгенис биче, улаңдыл орар. Каймыс-даа оон-даа хей ийнелти турган болуусу, эки-де-дир ийн. Харын кичи улустар бот-бот-тарынга дуулазакпы, билдин, ийнэралашып турары мага-лыл болбайт. Бээр бич харын, орыжыр бис, Алексей Эзиро-вич! Даргаларымыс база мөш-шөөрөк ийн. Мурунда силерин даргаларыңарды, силерин боттаралар-даа ча-га кээп турган чүтө. Ном-уран, билер мен — дүш, Арых-ол Самбууже чиге көр-гөн.

Чутажыс бо-ла-дир, өн-нүк. Ийнэралаш кичи кээр силер?

— Барган чага чоруду-тар бис, оң билдин бээр. Бет-ти диге сооаанда күзүн-не сүргөн дээр.

— Силерин боттар келер боор силер аз, Алексей? — Орук баштал кичи көк, ийнчиган чутажыс кээр мен. Ийн-үш хире сүрүчү хөрж-мип-ла келер апар. Эзиро-вич улур-дээр сүрүчү күз-түр бис ийн.

Самбуунун бодалыга ол хүнерде хей-ле чүтө кирген. Чөн Саянга үр үден бээр чурттал чораш, эвеш сангыт чон — тофалар, оң ийд бис-тин тавалар, Иракки боту чүтө аймак-сөөк биче улус-тар дээр өске-даа напчалар, улустар улуг Ленинниң ном-нал өөрединин, Октябры ре-волюциянын тилексинин ачызында улуг орус улустун акы-дунма иизг дуулаам-чы-зынга даянган, чагаай ам-дыралыа бодан көрөдү: ча-дыр өскөрдөн чыгып, чырык бажыңарже көжүп кирген, каас-коя хеп-син эгинерин каастапкан, амдыралда бугу-ле чүтө бар, магалы чагаай суурларда ажы-төүл өстүр-гөн, ажы-дөстү аялал башкарышкан, эртериниң белинче хер-хере бажыл орар. Эйн шийип тайгалар бузур-ла эзиринич холузда кирген. Самбуу эзиринич касталалар, өскөн болган ты-зымык, орус дымды база шо-ру, билер кичи, ийнчиган эр-ги, ийн амдыралга мындаг дегенде болган, үнелсе, үш-дүл кырынга катан-катан чут-жалаларган. Магалы чораш орон — Тофаларынчыл, Ам-бидар, Неря, Устү-Гутар суурлар-даа, Тождун Иа, Алы-Кежиг, Тоора-Хем суур-лар-даа, алдарлыг тофа ийн-чир, Елена Конгарева, сура-лыг тик эки Баран Мыр-лаа сугларын-даа аттары чу-гаа үзүндө чыдып калбаан.

Тождун келген алачы бажы иштин ийнчел көрүп орган. Бажын ийн өрөк, де-мю орунчалар, оларын кы-рында бир дөмө сиргичтар чыксаай салган, ортузда чаа-кеек-биле шыпкан итерик-стал, бир аай студлар, диван-шифонер, телевизор дээр. Ол-ла бугу үт-сеп эмг-сөк-сө-диг, шөөр болган азынч

костур. Тофа кичи бажыны олчалан тылкан-чууңу ке-жи, ийнчиз-биле каастаас чанчылдыг — чүтө ол чок болган.

Эзириничтай бергенде чо-дак, чингизмээр сынныг са-рыжымдар арынныг херээр-ке кичи кирип келген. Иркү-скиже хурал чоруй барган э-чи уруунун уруун ап берип хүрээни, Одохойну калайы Марья Олохой ол болган. Оң-адык-хевин көрүп орарга, шы-нал-ла, хоорай кичилерин ийнчиган, шөөр чораш-даа, эйт-кешке итин-даа аажок. Тофа херээрден бодунун улуг кыл-дыр Самбууну шайларан деп чылаан.

Алексей Эзириничин хай-никий сетил-сезиминде бир чүтө хулаажок бо кире дүш-көн. Мези азынны төрөл бо-лур кичиниң ажы-төүл мында бар чүтө дээр, кымар иртг олар — кырган, азы анык улус чүтө иртг бе? Олар ба-за бо Олохойлар деп магалы куртаа чораш ийнчиган.

Эртинде бичега Арых-ол бо чөтө хойун келген. Дүңгү-ш ийнчиган, келген чорук-ажы-дөстү ужуу чуталып база хулаажык каапкалар чөтө чүтө үсеп келген — ол арзында Самбуу алаз келген база бир херээр чажымын амыла калган:

— Эш, Арых-ол, Олохой кырган! Мези бо Алыгджерге төрөлөрм бар деп атам чөтө чуталалар чораш чүтө, оларынчыл келчип ужура-жырал, биче-сир мен! — дээр, ийнчиган айттыг-лыг көргөн.

Арых-олдун арында ма-гадам хевир чурттуу кел-ген. Олохой кырган таапы-рыпты орган кылаң сары-лаңадын чөтө-чанынче ок-тай калпакан, белинчизинг чөтөк колаш дээр.

А. НУТУРАК (Уланчымы).

Н О Я Б Р Ъ

13. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН
8.00 — «Уе» 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шында-раага дегелег чемпионнады. 9.10 — Мультифильм. 9.35 — «Эш Инокентий». Уран-чечен фильми. 10.50 — Док. фильм. 11.20 — Концерт. 11.50—11.55 — Телемезэлэр.

14.15 — Телемезэлэр. 14.35 — «Сезең чылдарың комму-нистер». 15.30 — «Мези аны-я, өнчүктөрүң». 16.20 — ПТУ-да чүү чүтөге база кан-чаар өөредип турарыл. 16.50 — «Белорус чуруктар». 17.10 — Уругларга ачыгачтар дугайында. 17.40 — Н. Масков-ский. № 27 симфония. 18.10 — «Калың репортаж». 18.30 — Док. телефильм. 18.45 — Ба-гуи дегелег. 19.00 — Бистин чаа. 19.30 — Улустуң аялгалары. 19.50 — «Предел возмож-ного». Бери шийип уран-че-чен телефильмин 1-ги серия-зы. 21.00 — «Уе». 21.35 — Концерт. 22.20 — Шында-раага дегелег чемпионнады. 22.35 — «Эртем-неперелдиг фильм». 22.45—01.00 — Хокейге СССР чемпионнады. «Динамо» (Моск-ва) — ЦСКА. Часарда — Ба-гуи дегелег.

ИЙНИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-неперелдиг фильм. 8.35, 9.35 — Төгү. 6-й класс. Эрте-бурдун Египеттин куз-туралы. 9.05, 12.30 — «Фрэнц» дым. Эртерелден 1-ги чымы. 10.05 — ПТУ сугууларынга. Физика. Олимпик приборлар. 10.35, 11.40 — Нити биология. 9-ку класс. 11.05 — «Эртем болган амдырал». 2-ги дамчыдыл. 12.10 — Төгү. 6-й класс. Ор-такы нектин хоорай. 13.10 — Бойду дугайында билг. 2-ги класс. Күлүк колхозка. 13.30 — «Реконструкция уран чүтү». 14.15 — Дамчыдыл. 14-ти Арагалашканын хорозын дугайында эртем-таймырлыг фильми: «Силерин огулар канча барды». «Мунгарал». 14.30 — СССР-инг 1984-чыла эртем болган техника талы-ны-биле Курье шакналарын лауреаттары. 15.15—15.20 — Телемезэлэр.

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

МОСКВАДАН
19.15 — Футболга СССР чемпионнады. «Шахтер» — «Ди-намо» (Минск). 20.00 — «Там-чытыг удулар». Чаштар. 20.15 — «Оң алды харыг болган оон-даа улуг назм». 21.00 — «Уе». 21.35 — 22.45 — «Белый танец». Уран-чечен фильми.

14. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Уе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Хөлдүг чаштар. 9.40 — «Предел возможного». Уран-чечен теле-фильмин 1-ги сериязы. 10.50 — «Аян-чоруктар кутуу». 11.50 — 11.55 — Телемезэлэр.

14.15 — Телемезэлэр. 14.35 — «Беш чыл — кичи бурзу-нун херээ». 15.10 — «Сезең ле-ничи библиотекан». В. И. Ле-нин — «Кара Маркс». 15.40 — С. Орехов гитарга ойнаар.

16.05 — Ленинни шаңнадым лауреады, Социалист Күш-ажылы Маздыры, СССР-ин МЭА-зымы акадесиги Е. Н. Мешалкин-биле школарын-ны ужуражышканы. 16.45 — Бистин корреспондент-сер-висин чуталар. 17.15 — РСФСР-ин улустун аркти-Р. Ибрагимов операларын артыларын күтүсүр. 17.35 — Мультифильм. 17.45 — «Уле-тин уран чогаалыгары». 18.30 — «Пошкар-Ола». Док. телефильм. 18.45 — Багуи де-гелег. 19.05 — «Дегелег бол-ган аныкчар». 19.50 — «Пре-дел возможного». Уран-чечен телефильмин 2-ги сериязы. 21.00 — «Уе». 21.35 — Бугу дугайында. 22.45 — «Билд дегелег». 23.00—23.20 — Шында-раага дегелег чемпионнады.

ИЙНИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-неперелдиг фильм. 8.35, 9.35 — Нителд дугайында билг. 10-ку класс. 9.05, 12.40 — Немес дыл. Өн-челден 1-ги чымы. 10.05 — ПТУ сугууларынга. Физика. Олимпик приборлар. 10.35, 11.40 — Нити биология. 9-ку класс. 11.05 — «Эртем болган амдырал». 2-ги дамчыдыл. 12.10 — Төгү. 6-й класс. Ор-такы нектин хоорай. 13.10 — Бойду дугайында билг. 2-ги класс. Күлүк колхозка. 13.30 — «Реконструкция уран чүтү». 14.15 — Дамчыдыл. 14-ти Арагалашканын хорозын дугайында эртем-таймырлыг фильми: «Силерин огулар канча барды». «Мунгарал». 14.30 — СССР-инг 1984-чыла эртем болган техника талы-ны-биле Курье шакналарын лауреаттары. 15.15—15.20 — Телемезэлэр.

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

18.15 — «Салдыгчылар». 18.40 — Телемезэлэр. 18.50 — «Азия төвү».

18.00 — Телемезэлэр.

ХӨГЖҮМ ҮНҮ ҮЗҮЛБЕС

Сарыг-Септе уругларын уран чүтө школада эки ажал-дыг кол-чигиринч бирээни. Ында уруглар фортепиано, ба-ни, улустун хөгжүм херексе-лери, чуруга база хореогра-фия салбырларында өөренип турарлар.

Улустун хөгжүм херекседе-ри салбырын башкымы Дарья Масмиевна Маклин-оол ук школада үр чыл ажалдап келген дуржулгалыг башкы. Ол 1963 чылда Кызылдын уран чүтү училищезин дооскаш, 20 ажыг чылдарын иштинде уруглар-биле ажалдап келген. Эрткен чылын оң салбырын-дан алаз өөреникчи школан дооскан Оларынч аразында уран чүтү училищезинче улаш-тыр өөренип киргенер база бар. Бо өөредилге чынында улустун хөгжүм херекседе-ринин салбырында 15 өөреникчи кичээлдер турар. Д. М. Мак-лин-оолдун өөреникчилеринде эки өөредилгелер, үлгерилер салгалта-чуртуну, музыкага са-лым-таалымн уруглар хей. Чыгааларга, 4-ку классан Наля Чеминова, 3-ку классы-лар Анажела Маклин-оол, Ма-риана Санаа. Бо өөреникчилер чүтө эки өөредилгесин-биле эвес, а ийнчиган хей-инини чоруй-биле башкызынга мак-

тадып турарлар. Районнун ажал-ишчилерин, мураак-чыларга турактааткан кон-церттерге олар доктаамаа ки-ржи келгенер.

Сарыг-Септин № 1 база № 2 школарында орус улустун хөгжүм херекседе-ринин ан-самбазы тургустунган. Ук ансамблдерин ажалын док-таамаа кичээлге эш, оң ийн

эки кичикчилерин уран чүтө школазын иштин ал турарын Дарья Масмиевна чуталады. Уругларын уран чүтү шко-лазында хөгжүм херекседе-ри четир. Ычанга өөреникчи-лер хөгжүм үзүндө манаа кээп, бот-кичээлди чорудуп турар-лар. Ычанга канам-даа үс-де школада ийн-бүрү хөг-жүм херекседе-ринге ойнаан

Аялгалар үзүлбес.

А школанч хореография салбыры ажитыңа-ла үш чыл болган. Ында хей уруглар со-нуургал-биле өөренип турар. Ук салбырда оң үш бирги классын танццаларыга аажок ийик болган кичээл шажы үс-

пей, эки өөренип, танццаларын ийнчиган шийгээлди кырыпкенир.

С. БАЛЧЫР.

ЧУРУКТАРДА: башкы Д. М. Маклин-оол кичээл үзүндө; аял-жык танццаларыга аажок ийик болган кичээл шажы үс-

О. ОХЕМЧИКТИН ФОТОЗ.

КУБОК—ТИИЛЕКЧИЛЕРДЕ

Баскетболга республиканың школарчылар аразында бирги чери дээр Улуг Октябрын 67 чыл оюнга турактааткан маргалдаалар күсүк канику-л үзүндө Кызылдын школа-рынның спорт залдарында каш хүн улаштыр болган доозу-ган. Аңаа Кызыл, Улуг-Хем, Бий-Хем, Кал-Хем, Чоон-Хем-чик, Сут-Хол, Танды районна-рын болган Кызыл хоорай-тын школарынның шийиндэк командалары киришкен.

№№ 3, 4, 14, 15 школарын-ны спорт залдарында бөдү-чү аайы-биле артыктын ший-инде маргалдааларын түңтө-лөндө оолдар аразында Сут-Хол, Улуг-Хем, Кызыл райо-нарнын база республика ийн-сизинин шийиндэк командалары шаңнадыл чөлдөр дээр спортку мергежилни маргыш-каннар.

Финал хүнүнүн баштайгы оюнунга сүт-халчыл-дыр биле улуг-хемчилер ужурашканнар. Оюнуун бирги чартымында кайы-лаа командаларын кү-лү болган саны дең оюруп турга-даа, оң ийинг кезинде байдал чоруту эскерип, тий-дегел улуг-хемчилерин тала-ында барган. Ычанга манаа Улуг-Хемниң анык спортчула-ры үшкү шаңнадыл чери ээлээр аргалыг болган.

Маргалдааларын шийтир-диг кезинде Кызыл районда Кур-Чер ортумак школазын командалык биле № 14 шко-лын шийиндэк спортчулар ужурашканнар.

Судьяны баштайгы эдиксини амычалыр билек үр-даа бол-баанда кур-черчилер уура-лыччызын дээрбээнче бир мячини доран кинир октап-каннар. Ычанга-даа кызыл-лаа «харымын» бергенир. Оюнуун бо баштайгы чартымы-ла кайы-лаа команда колауу-да-ла камгаланып, бот-бота-

рыннан сезинип турган. Оюнуун ий